

Anakreontski verz z anaklazo:

Po sledéh Anákreónta:

— — — — —

Kleómahov stih:

Vé Kleómah sám, kám z njím:

— — — — —

Falaikov stih:

Znán je Glíkonov stih celó Faláiku:

— — — — —

Priapéj:

Glíkon plús ferekrátski stih, tó je méra Priápa:

— — — — —

Asklepiadéj krajši:

Glíkon métrum je svoj Ásklepiádu dál:

— — — — —

Asklepiadéj daljši:

Znání Glíkonov vérz, vmés koriámb, Ásklepiád imá:

— — — — —

Sapfiški tetrameter:

Ta vérz imá, čúдно to ní, svoje imé po Sápfi:

— — — — —

Iambelegus krajši:

Za jámbskim Réizom vídiš elégični dél:

— — — — —

Iambelegus daljši:

Odspréd stojí četvéрни jámb, méra elégična zád:

— — — — —

Elegiambus krajši:

Méra elégična, gléj, in méra jámbska:

— — — — —

Elegiambus daljši:

Méra elégična spréd, za njó stojí četvéрни jámb:

— — — — —

Arhilohov stih:

Z dáktili štírimí véze Arhílohos méro ífíalsko:

— — — — —

Arhebúlov stih:

Lí méra elégična stih je Árhebúlov?

— — — — —

Praksilij prvi:

Z méro elégično, gléj, se začnè praksilij:

— — — — —

Praksilij drugi:

Vés, kákšen obráz imá Praksíla?

— — — — —

Sodatéj:

Héj, Sótades, káj múčiš me s tém métrumom zdáj šè?

— — — — —

Héj, Sótades, káj múčiš me s svojó méro zdáj šè?

— — — — —

BRANKO B. GAVELA, KELTSKI OPPIDUM ŽIDOVAR, *prilog kulturnoj istoriji naše zemlje protoistoriskog doba*, doktorska disertacija, Beograd 1952, 70 strana teksta i 29 tablí.

Branko Gavela je ovdje obradio arheološki materijal, koji je otkrio u Židovaru, „visokoj lesnoj duni u obliku zarubljene kupe, na istočnoj granici Deliblatskog peščara, u opštini sela Orešca, pored puta koji od Vršca vodi ka Dubovcu na Dunavu“.

U prvom odjeljku (str. 5—9) autor daje historijat naučnog istraživanja, izlaže topografiju i geološku strukturu te objašnjava ime Židovara-Židova. On dovodi to ime u vezu sa Židija, Džidija, Gidovo brdo i sa sličnim našim geografskim imenima u značenju veliko, ili moćno brdo. Trebalo je dati još iscrpniju lingvističku dokumentaciju i pozvati se na mišljenje naših boljih lingvista.

U drugom odjeljku (str. 10—20) autor daje pregled iskopanog arheološkog materijala. Prema rezultatima iskopavanja Gavela je konstatovao da u Židovaru postoje tri kulturna sloja, gornji kasnolatski, srednji stariji „sa izvesnom količinom latenskog posuđa“ i najdonji sloj, „kojemu pripadaju pored grubog posuđa, čija faktura zadržava i izvesne odlike starije čak i neolitske keramike, cele i fragmentovane vaze panonske kulturne grupe, obeležene tehničkim, tipološkim i ornamentalnim karakteristikama panonske keramike“ (str. 11). Gavela je zaslužan što je taj materijal otkrio i stavio naučnicima na raspolaganje na daljnji rad. Zaslužan je što je taj materijal prvi obradio. Obradio ga je po kategorijama: arhitektura, oruđe, razni metalni predmeti, keramika. Autor odmah a priori tretira Kelte kao nosioce kulture gornjeg židovarskog sloja. Bolje bi bilo da je postavka o Keltima deduktivno data.

Arhitektonski objekti (str. 12—15) dobro su prikazani. Ne bi se imalo što da prigovori stratigrafskoj indikaciji i podacima o kućama, kolibama, kućnom lepu, kamenoj substrukciji — nabijenom patosu, pleteru, ugljevlju, garu, karboniziranim ostacima i njihovim galskim analogijama. Može se samo kazati da svega toga ima i drugamo. To važi i za ognjište, suhi zid i palisad. Gavela preuveličava značaj četrnaest židovarskih rupa u zemlji, u kojima su istrunuli kolci. On sa time u vezi citira Cezara i Plutarha i veli da je otkriće rupa od palisada od najvećeg značaja za utvrđivanje karaktera naselja u Židovaru.

Oruđe od kamena, kosti i pečene zemlje: žrvnjevi, kalupi za oružje, sjekire, čekići, šila, bršljenci, glačala, točkići — su predmeti, koje je Gavela našao i dobro prikazao ukazavši na analogije (str. 15—18).

Metalni predmeti (str. 18—20) od bronzne — na prvom mjestu grivna sa dvije zmijske glave, od gvožđa — na pr. mač, nožići, ključići — i srebrni rimski novac iz god. 101 st. e. (cf. str. 36) potvrđuju da je Gavela pravilno datirao gornji židovarski sloj.

Keramika (str. 21—34) je u Židovaru vrlo obilna i raznolika. Gavela ju je otkrio, stratigrafski označio, opisao i klasificirao. Izlaganja autorova su dosta uvjerljiva, ali čitalac koji nije vidio taj keramički materijal prisiljen je da mnogo toga prima na povjerenje. Teško je provjeriti sve Gaveline postavke bez još detaljnijih opisa i jasnijih ilustracija. O sitnom fragmentu na slici 36, br. 9, kojemu se ne daju dimenzije (v. str. 31), pisac veli da je to fragmenat zdjelice, koja svojim tehničkim osobinama, profilom i bojom pokazuje odlike aretinske keramike „terra sigillata“. Ima još takvih primjera. Ali, u cjelini Gavelino izlaganje je čitaocu prilično uvjerljivo.

Gavela piše da je našao panonsku keramiku ne samo u najdonjem kulturnom sloju u Židovaru, već — sporadično — i u latenskom sloju. Konstatuje otkriće panonske keramike u istom stratumu sa tipičnim latenskim posuđem. Zaključuje da neki arheolozi nepotrebno stavljaju u duboku prošlost bronzanog doba panonsku keramiku, pa i onu sa našeg terena. Smatra da je ova keramika mnogo mlađa. „Pojava i otkriće panonske keramike u Vinči i njeno datovanje u helenističko doba, što odgovara latenskom periodu Židovara, pruža nove mogućnosti za pravilnije i potpunije rešavanje problema preistorijske arheologije na bazi Židovar-Vinča“ — veli pisac na str. 24. U istom smislu se izražava na str. 28, drugi pasus. Taj materijal Gavela bolje poznaje. Ali, dok se još diskutuje o temi „Vinča i arhajska Grčka“, malo je neobična tema „Vinča i Helenizam“. O tome i o drugim nekim problemima, koje Gavela podvlači, još će se diskutirati. Vremenom će se dati definitivni zaključci o svemu.

Drugu Gaveli pripada neosporna zasluga što je ovaj materijal u Židovaru otkrio, prvi ga proučio i ovu tematiku podvukao.

U četvrtom odjeljku (str. 35—42) Gavela piše o zanimanju, religiji, umjetnosti stanovništva ovog naselja i o značenju ovog oppiduma. Ti su podaci korisni za nauku. Govoreći o trgovini pisac referira o rimskom srebrnom novcu iz godine 101 st. e., koji je on našao u Židovaru, u najmlađem latenskom sloju. U napomeni br. 151, str. 36, autor saopćava da je poslije god. 1949 u Židovaru slučajno nađen i „jedan primerak grčkog novca sa natpisom“. Šteta što autor ne raspolaže podacima o tom novcu. Ta dva primjerka novca su dokumenti prvog reda za rješavanje židovarske problematike. Autor inače vrlo brižljivo notira sve čime raspolaže. Ne izostavlja ni beznačajnije stvari. Vrlo su važni podaci o židovarskom žrtveniku, koji je — prema Gaveli — analogija žrtveniku iz Nesaktija i „kućnoj peći“ iz Donje Doline. Ne bi se moglo pobijati Truhelkino mišljenje o „kućnoj peći“ samo na temelju svastikoidnog ornamenta, jer se svastika javlja i na profanim spomenicima. Ognjište, peć i žrtvenik imaju istu primarnu praktičnu namjenu.

Pisac konstatuje da su tragovi keltske umjetnosti u Židovaru vrlo rijetki. Među te rijetke spada brončana narukvica sa zmijskim glavama, druga jednostavnija narukvica i prsten od ćilibara. Konstatuje da u Židovaru n'je nađeno predmeta od zlata, ni lijepo tordiranih torkeva ni fibula. On to objašnjava dekadencijom židovarskih Kelta (str. 40). To je mogao objasniti time što se ovakvi desideratji — na stranu zlato — obično nalaze u grobovima, što otkopani dio Židovara nije nekropola, već nalazište drugog tipa. U vezi sa značajem ovog „oppiduma“ dobro je što je autor podsjetio na istarske „castellieri“. To su „gradine“, poznat naziv na Jadranu i drugom kod nas.

U petom odjeljku (str. 43—57) obrađena je historijska tema o keltskom stanovništvu gornjeg naselja i tračkom i ilirskom stanovništvu donjeg naselja u Židovaru. „Pitanje uzroka, doba početka i pravca keltske invazije Evrope stoji, kao i problem etnogeneze Kelta, još uvek nerešeno“, veli pisac na str. 45. Po tim pitanjima on citira antičke izvore i novu literaturu, koristi Niese (P. W. R. E. s. v. Galli) i Rademachera (Ebert's Reallexikon, s. v. Kelten). Mjestimično se ne slaže sa Nieseom i drugima u interpretaciji antičkih izvora. Zaključuje da je konačni cilj keltskih osvajanja u Evropi mogla biti samo Grčka, jer su Kelti među prvim evropskim varvarskim narodima upoznali bogatstva Grka; jer su se selili dok su još bili jaki; jer su im se glavne snage iz Italije i Podunavlja šile u Grčku i jer se keltski pohod završio porazom kod Delfa, 279 godine, na jednom od glavnih ciljeva njihovog osvajanja (vidi detaljnije str. 47). To je načelno moguće, ali je teško to dokumentovati. Teško je dokazivati da su Kelti u Galiji stvorili takav plan, da su ga u četvrtom i trećem vijeku razne generacije dosljedno sprovodile. Napad na Delfe nije bio posljednji čin keltskog pohoda. Poznate su akcije Galata u Maloj Aziji. Kelti se javljaju i u Egiptu, vidi Schol. Callimach. Hymn. IV; 186 kod Niese, Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten. Pisac ne citira ovo Nieseovo djelo, gdje su dati kapitalni podaci o Galima — Galatima — Keltima. Pisac navodi hipoteze o prelasku Gala preko Alpi i o hronologiji seobe Gala u Italiju. Pitanje smatra neriješenim.

Iznesena građa o Keltima uopće i njihovim migracijama korisna je za obradu autorove teme „Kelti u Podunavlju“ (str. 49—51) i s tim u vezi teme „Skordisci“ (str. 51—54). Gavela piše: „*Rešavajući pitanje kad su Kelti došli u našu zemlju D-r N. Vulić je taj događaj datovao pod konac V i početak IV veka (Vulić N., Kelti u Našoj zemlji, Glas S. K. A. CXXI, 74 sq. i Najstarije kulture u Jugoslaviji, Knjiga o Balkanu, 1936, 67). Iako se oslanja na antičke pisce, ovo datovanje, lišeno arheološke osnove, mora se smatrati kao suviše visoko. Sudeći po antičkim izvorima može se zaključiti da u našoj zemlji nije bilo Kelta ni njihovih naselja pre posljednjih decenija IV i početka III veka. To potvrđuje i arheološki materijal Židovara, koji u svom latenskom sloju pretežno pripada periodu La Tène*

II i III, što odgovara dvama posljednjim vekovima stare ere.“ (str. 49). Ovo je sve pisano pod pretpostavkom da poznate latenske nekropole i druga latenska nalazišta između Jadrana i Save nisu ispravno kvalificirana kao latenska. O tome vidi niže uz kritiku slijedećih odjeljaka. Moglo bi se dati veći značaj Židovaru ako je riječ o Keltima sa podunavskog sektora, ali arheološki materijal Židovara ne može da bude glavni oslon za rješavanje teme „Kelti u našoj zemlji.“ Gavela ispituje literarne podatke. Piše o delegaciji Kelta, koja je sa Jonskog — Jadranskog — mora godine 335 bila otišla Aleksandru Velikom, kad je Aleksandar vršio pohod na Tribale. Citira Ptolemeja Laga (kod Strabona), Strabona, Arijana, Hesihija. Smatra da je Arijan, kao slab poznavalac Podunavlja, postavio Tribale suviše k istoku. Smatra da bi, prema Parvanovom prijedlogu, trebalo ispraviti Arijanov tekst; da bi po toj korekturi Tribali stanovali više prema zapadu. Veli da „korektura Arijanovog podatka o pomeranju Tribala prema zapadu još više pojačava zaključak da u Trakiji, Panoniji i istočnim oblastima Ilirije u to doba, sredinom četvrtog veka, još nije bilo keltskih plemena ni njihovih stalnih naselja.“ Veli da su se oni iz straha pred Aleksandrovom silom tada još uvek držali jadranske obale (str. 50). To je sve moguće, ali ko će sve to dokumentirati? Tu se mogu postaviti svakojake primjedbe u vezi sa ispravkom Arijanovog teksta i o zaključcima, koji se smiju odatle da izvode. Vulić je uvjerljiviji. Vulić citira podatke o Keltima, koji su god. 335 poslali sa Jadrana delegaciju Aleksandru Velikom i zaključuje: „Znači, oni su upali u naše krajeve ranije.“ Vulić nastavlja citatom iz Justina: „... Ex his (sc. Gallis) portio in Italia condesit [et] portio Illyricos sinus... per strages barbarorum penetravit et in Pannonia condesit (Justin XXIV, 4; Vulić u Glasu CXXI, 73). Vulić nastavlja citatima. Dosta je i ovaj. Gavelino mišljenje o ovom Vulićevom izlaganju nije dobro.

Iako možda griješi u nekim pojedinostima, na pr. pri datovanju najstarijeg dolaska Kelta u našu zemlju, Gavela dosta dokumentovano obrađuje glavni problem, o keltskom stanovništvu židovarskog naselja. Nije sve latensko keltsko, ali Gavela je sa dosta literarnih potvrda pokazao da su Kelti — vjerojatno Skordisci — bili nosioci latenske kulture na području Židovara (vidi članak „Skordisci“, str. 51—54, i članak „Kelti“, str. 56—57). Ipak, iznenađuje napomena br. 320 na str. 54: „U vezi sa odnosom Kelta i Ilira Parvan smatra sa dosta opravdanih razloga da u oblasti južno od Save, u današnjoj Bosni, nije bilo keltskog stanovništva. Arheološki materijal ove ilirske oblasti ne pokazuje odlike latenske kulture i samim tim ne indicira ovdje ni prisustvo Kelta (Parvan, Dacia, I, 1924, 41). Ovo je jedna potvrda više za izneseno shvatanje o Grčkoj kao cilju keltske invazije.“ Gavela je sklon tom shvatanju. U šestom odjeljku, na temelju takve pretpostavke, on piše o velikom značaju Židovara, smatrajući da smo, zahvaljujući hronologiji Židovara, mi danas u mogućnosti da za našu zemlju i ovaj deo Podunavlja utvrdimo i gornju, mlađu granicu „halštatskog“ perioda gvozdenog doba. „Kao što pokazuje židovarska stratigrafija, ovaj period u našoj zemlji traje do dolaska Kelta, do početka III veka“ (str. 59). Prema ovome, Židovar bi trebao da bude orijentaciona tačka za ovakva ispitivanja. Tako bi i bilo kad bi se zasigurno utvrdilo da su poznata latenska nalazišta u području između Save i Jadrana neispravno karakterizirana kao latenska. Vjerojatno je da mnoga od tih nalazišta pripadaju Ilirima, koji su primili latensku kulturu. I do sada se pisalo o latenskim, a ne o keltskim, nalazištima u Bosni, Lici i susjednim im krajevima. (Zašto o Japodima onako malo, str. 53?) Može se diskutirati o latenskom karakteru nekih objekata i čitavih nalaza, ali suviše senzacionalno zvuči pomenuta Parvanova primjedba da južnije od Save nema latenskog materijala. Istina, latenski se materijal ovdje tijesno nadovezuje na halštatski i teško je praviti granicu. Mnogo je toga slučajno nađeno. Mnogo je toga iskopano i publikovano na zastarjeli način. Nemamo stratigrafskih podataka. Ali, materijal je po muzejima tako obilan, tako izrazit, publikacije tako brojne, da su Hoernes, Déchelette (Manuel, IV, 604—607 sa literatu-

rom) i drugi stručnjaci bez ograničavanja pisali o latenu u ovim našim krajevima. Protivno mišljenje treba dobro dokumentirati. Gavela vrlo smiono piše o otkriću. O tome će se diskutirati. Naročito će se diskutirati o starijem židovarskom sloju.

Neobična je i Gavelina konstatacija da je Židovar „naš prvi preistorijski lokalitet o čijoj kulturi i stanovnicima imamo i pisane spomenike, koji dopuštaju proveravanje zaključaka donesenih na bazi nepisanih preistorijskih dokumenata“ (str. 61). Tu se sukobljavamo sa uobičajenim definicijama preistorije i istorije.

Gavelina glavna tema je *gornji židovarski sloj*. Taj je sloj latenski i iz vremena kada je u širem području, kome pripada i Židovar, bilo mnogo keltskog stanovništva. To je Gavela dobro dokumentirao.

Knjiga je u tehničkom pogledu dobra. Grčki tekst ne valja. Srpski tekst je dobar, sa malo štamparskih griješaka. Ilustracije, kako koja.

P. Lisičar, Skopje.

PUBLICATIONS REÇUES :

Eranos, Acta Philologica Suecana, Uppsala, Vol. XLIX
Fasc. 1—4; Vol. L Fasc. 1—4 (1951—1952)

The Phoenix, the Journal of the Classical Association
of Canada, Toronto, Vol. V, № 3—4; Vol. VI, № 1—4
(1951—1952)

Studies in Honour of Gilbert Norwood, Toronto 1952
Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, Roma, Vol.
VII, Fasc. 1—4, 1952

L'Antiquité Classique, Bruxelles, Tome XX, Fasc. 1—2;
Tome XXI, Fasc. 1—2 (1951—1952)

Listy Filologické, Praha. Ročník 73, číslo 1—6 (1949);
Ročník 74, číslo 1—6 (1950); Ročník 75, číslo 1—6
(1951)

Berichte über die Verhandlungen, Leipzig. Bd. 97, Hf. 7, 8;
Bd. 98, Hf. 3, 6; Bd. 99, Hf. 2, 5

K. Barwick, Caesars Bellum civile, Berlin 1951
Indogermanische Forschungen. Berlin. Bd. LIX, Hf. 3,
1949

Melita Theologica, Malta, Vol. IV, № 2; Vol. V, № 1
Bulletin de Correspondance Hellénique, Paris, LXXV,
1—2, 1951

Jahrbuch für Fränkische Landesforschung, Erlangen
Bd. 10, 11—12 — Erich Freiherrn von Guttenberg
zum Gedächtnis; Schriften, Bd. 2—3.